

Katalogisering av handpresstryck

- Börja med att fundera ett ögonblick på vad man egentligen gör när man katalogiserar en bok:
- Man beskriver ett fysiskt föremål som utgör en manifestation av ett verk, normalt ett verk som manifesteras i text.

Verk och expression/version

- Verket är en abstrakt företeelse. Det fångas endast i manifestationen, boken i vårt fall, och det är alltid en bestämd expression, eller version, av verket som manifesteras.

verk

version/
expression

tryck/bok

exemplar

Man beskriver alltså en bok, och man gör det med utgångspunkt från ett eller flera exemplar. Det verk och den version därav som manifesteras i boken beskrivs därmed i de flesta fall automatiskt.

sättning

En mångfaldigad manifestation
börjar med en **sättning**

Definition av sättning ur riktlinjerna, appendix 1

Registrering av text för mångfaldigande, antingen det sker med hjälp av lösa typer för tryckning i boktryckspress, på skrivmaskin för stencilering eller via terminal för fotosättning och tryckning i offsetpress eller digitalt. Samma sättning används ofta för flera olika tryckningar. Korrigeringar och tillägg kan göras mellan tryckningarna, och även under pågående tryckning om pressen stoppas. Så länge mer än hälften av den ursprungliga sättningen är oförändrad brukar man tala om samma upplaga. (Jfr tryckning och upplaga)

I handpresstekniken sker sättningen med lösa typer, som plockas ihop för hand i en så kallad sätthake.

Raden blir inte längre än vad en man klarar att hålla fast med en hand.

Raderna samlas till typsidor, som fördelas i en tryckform.

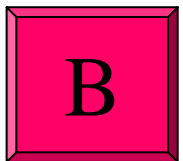
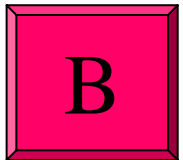
B

B

B

Tryckformen placeras i tryckpressen, färgas in med trycksvärta och pappersarket placeras i läge för att tryckas.

Bara halva tryckformen kunde tryckas i ett moment, beroende på att handpressen inte kunde åstadkomma ett jämnt tryck över större yta.

sättning

En mångfaldigad manifestation
börjar med en **sättning**

Tryck/bok

Från sättningen framställs en
eller flera **tryckningar**, vilket
resulterar i ett antal **exemplar**

exemplar

Definition av tryckning ur riktlinjerna, appendix 1

Tryckning:

alla exemplar av en boks ark som tryckts från en sättning
vid varje särskild pressläggning av denna (fritt efter Bowers)

Alla exemplar som framställs från huvudsakligen samma sättning hör till samma **upplaga**

upplaga

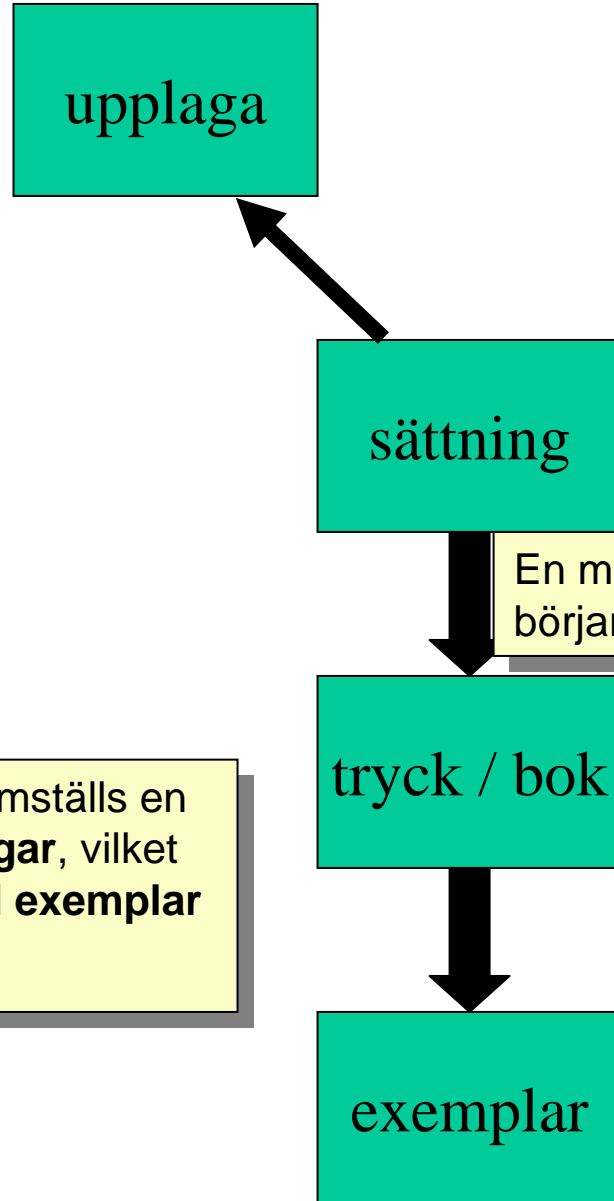
sättning

En mångfaldigad manifestation börjar med en **sättning**

tryck / bok

Från sättningen framställs en eller flera **tryckningar**, vilket resulterar i ett antal **exemplar**

exemplar

Beroendet sättning / Version

Varje sättning manifesterar en särskild version av verket. Det är nästan omöjligt att åstadkomma två sättningar som inte skiljer sig i något avseende.

Före sättningen finns naturligtvis ytterligare en manifestation, ett manus, som sannolikt också skiljer sig i viss utsträckning från sättningen. Det har ingen betydelse för katalogiseringsprocessen, och jag bortser från det i fortsättningen.

Alla exemplar som framställs från huvudsakligen samma sättning hör till samma **upplaga**

upplaga

En mångfaldigad manifestation börjar med en **sättning**

version/
expression

Manus

sättning

Varje sättning manifesterar en särskild **version** av verket

Från sättningen framställs en eller flera **tryckningar**, vilket resulterar i ett antal **exemplar**

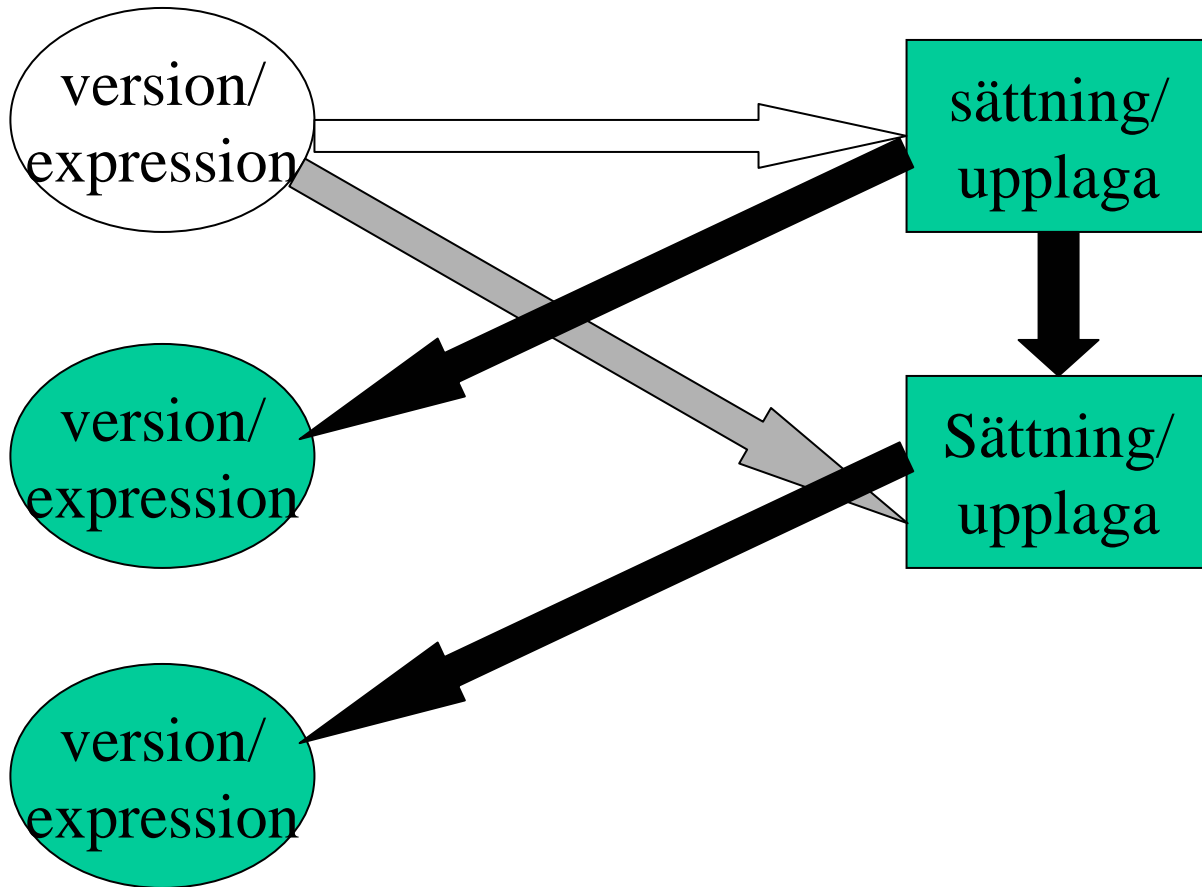
Tryck/bok

exemplar

Nya upplagor

Samma sättning utnyttjades sällan för flera tryckningar. Typerna behövdes till nya sättningar. Man hade inte heller utrymme att spara något större antal av de tunga och skrymmande typformarna.

Fanns det avsättning för fler exemplar gjorde man alltså oftast en ny sättning, och det var god ekonomi att utnyttja ett tryckt exemplar som förlaga i stället för manus. Då behövde man inte på nytt planera layout eller beräkna gradtal och pappersåtgång.

Förhållandet mellan olika upplagor/sättningar
och olika versioner

Definition av upplaga ur riktlinjerna, appendix 1

Alla exemplar av en bok, som vid något tillfälle/några tillfällen tryckts från i huvudsak samma sättning; inkluderar alla olika tryckningar, emissioner och stater som har sitt ursprung från denna sättning.

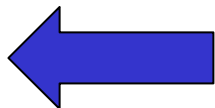
Sättningen konstituerar upplagan.

Definition av emission ur riktlinjerna, appendix 1

Alla exemplar tillhörande del av upplaga, som kan identifieras som en medvetet planerad enhet, vars form skiljer sig från den basform, som utgör bokens [idealexemplar](#). En emission utgöres av redan befintliga ark i ny kombination. En emission har antingen ett från basformen avvikande titelblad eller tilltryck eller övertryck på basformens titelblad, ej tillkommet bara för att rätta en felaktighet. Återutskjutning och tryckning i nytt format räknas här också som emission, trots att titelbladet då kan vara helt oförändrat.

Termen från Rolf du Rietz, definitionen från Bowers.

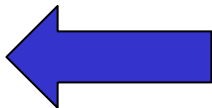

Definition av idealexemplar ur riktlinjerna, appendix 1

Efter engelska termen "ideal copy". Beskrivningen av idealexemplaret kan sägas vara en hypotes rörande en publikations omfång och fysiska sammansättning, såsom den avsetts av utgivaren.

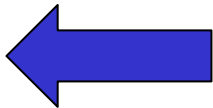
Ju fler exemplar som ligger till grund för beskrivningen, desto säkrare är hypotesen, men varje nytt exemplar som dyker upp kan föranleda revidering av hypotesen.

(Termen har missförstått kraftigt i internationell biblioteks-diskussion.)

Definition av stat ur riktlinjerna, appendix 1

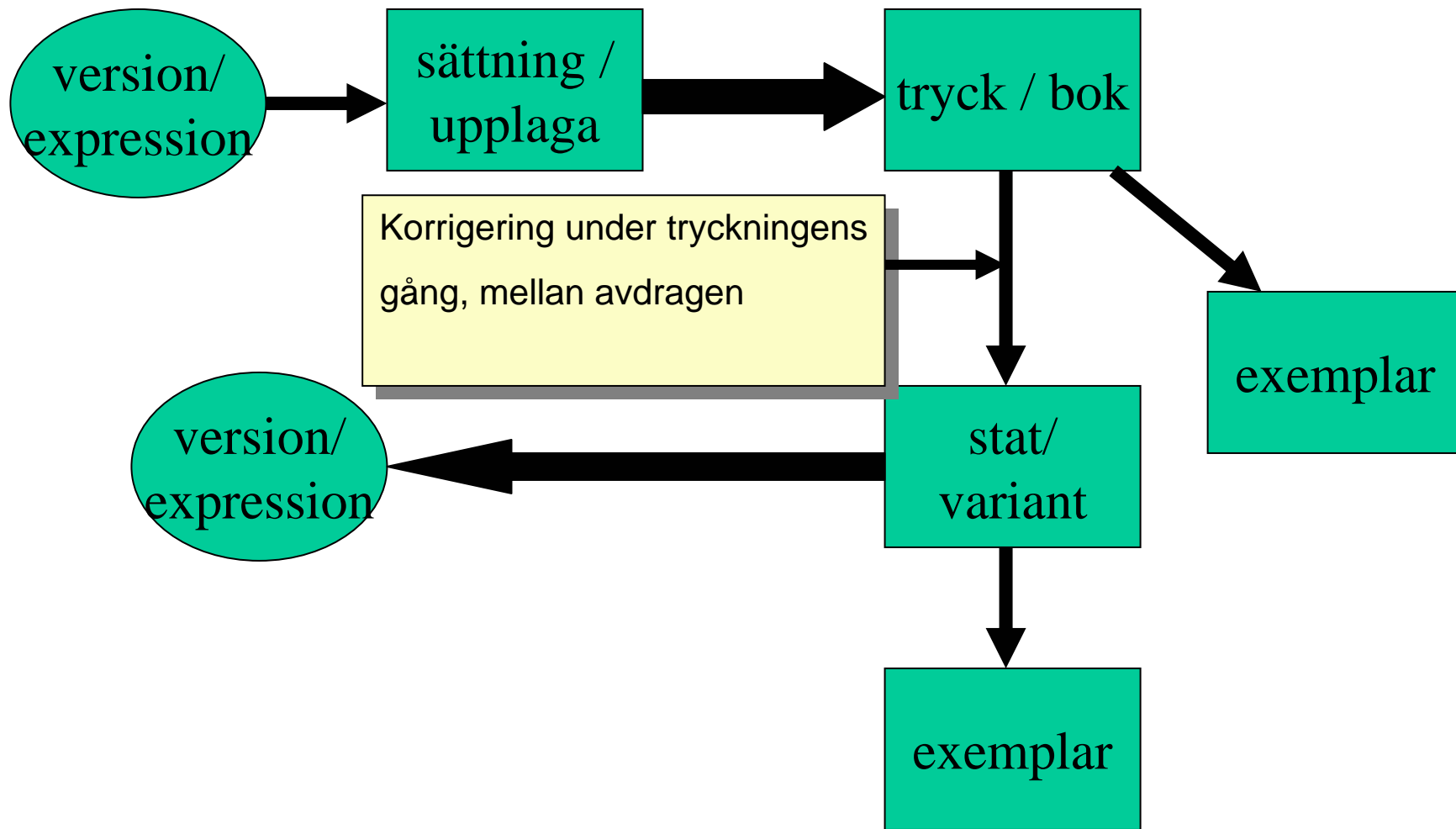
Alla ändringar under tryckningens gång och ändringar (älv. kompletteringar) efter publiceringen, vilka i första hand tillkommit för att rätta misstag och i avsikt att skapa ett ideal-exemplar för en upplaga. Exemplar med sådana ändringar utgör normalt en del av den kontinuerliga försäljningen och blandas med tidigare stater, utan att de senare dras in eller behöver ha tagit slut
(Fritt efter Bowers)

Variationer inom en upplaga

Fel som upptäcktes under tryckningens gång kunde rättas direkt i pressen. Följande exemplar trycktes från den korrigerade satsen, och olika exemplar av samma upplaga kan uppvisa smärre skillnader.

Även inom en upplaga kan det alltså finnas olika versioner av verket.

Konklusion

Handpresstidens produktionsförhållanden resulterade alltså i en stor mängd olika upplagor och versioner (en markant skillnad mot dagens teknik). Nya upplagor annonseras långt ifrån alltid som sådana i vissa fall säkert därför att det var tjuvtryck.

Konsekvenser för katalogiseringen

Katalogposten beskriver en bok så vi inledningsvis. Man kan också säga att den identifierar en viss upplaga, och därmed en viss version.

I normala biblioteksprojekt har man inte möjlighet att göra så detaljerade poster att alla tänkbara upplagor särskiljs. Man måste acceptera att samma post kan beskriva flera olika upplagor, manifestationer.

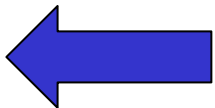
Vilka avvägningar måste göras?

- Syftet med ett specifikt katalogiseringsprojekt måste balanseras mot tillgängliga resurser när man fastställer den deskriptiva detaljeringsgraden, [Bibliotypen](#)*

Bibliotyp är en term och ett begrepp som introducerats av Rolf du Rietz. Den avser nivån på den deskriptiva informationen. Gör man en väldigt detaljerad beskrivning blir bibliotypen snäv, och den kan täcka jämförelsevis få olika upplagor. Gör man en kortfattad beskrivning med få uppgifter blir bibliotypen vid, och den kan täcka många olika upplagor.

När man väl fastställt bibliotypen för ett projekt ändrar man den inte. Uppgifter som går utanför bibliotypen och som man vill tillfoga får läggas i anmärkning, inte i ett deskriptivt fält.

De deskriptiva uppgifterna identifierar tillsammans boken, upplagan, manifestationen.

Beroende på syfte och resurser tar man med olika antal deskriptiva uppgifter, kapitelrubriker, kapitel-ingresser, kolumntitlar etc. i bibliotypen.

I ett normalt biblioteksprojekt har man sällan möjlighet att gå utöver de traditionella uppgifterna:

Deskriptiva fält

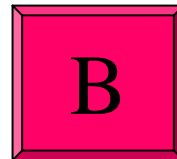
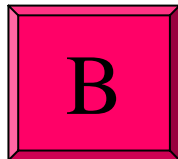
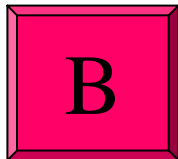
- Titel
- Impressum
- Format
- Omfång

Titel och Impressum

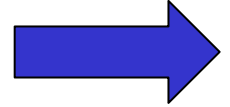
Bibliotypens räckvidd avgörs också av ambitionsnivån i följande avseenden:

- Citeringskonvention
- Utförlighet

Vi skall se på några exempel:

Väljer man att visa både versaler och radskiften i sin citering får man med många distinktiva punkter i beskrivningen.

Avstår man från att visa radskiften blir de färre, och följer man inte titelns bruk av versaler är det bara den övriga stavningen som återstår.

Har man valt att inte låta titelcitatet överstiga en bestämd längd kan man förmodligen inte alls skilja på upplagorna.

A

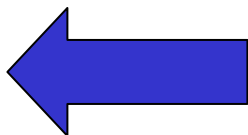
Den/ Sluga och Förståndiga/ Gubben,/ Som lärer de oförfarna/ både
i Städerna och på Landet,/ at igenom hwarje-/ handa/ Hus-Curer,/
Hela och bota mångfaldiga sjukdo-/ domar[!], så wäl hos
människor,/ som fänad;/ Jämte/ Mycket annat, som kan tjena til/
Förmon och Nyttä/ i åtskilliga/ Hushålls-stycken./
STOCKHOLM,/ Tryckt på LARS SALVII kåstnad, 1755.

B

... sjuk-/ domar,

C

... bå-/ de ... Sjuk-/ domar, ... Människor,/ som Fänad ... tjäna

A

Den sluga och förståndiga gubben, som lärer de oförfarna både i städerna och på landet, at igenom hwarje-handa hus-curer, hela och bota mångfaldiga sjukdo-domar[!], så wäl hos människor, som fänad; jämte mycket annat, som kan tjena til förmon och nytta i åtskilliga hushålls-stycken.

Stockholm, tryckt på Lars Salvii kåstnad, 1755.

B ... sjukdomar ...

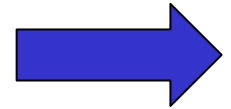
C ... tjäna ...

A, B, C

Den sluga och förståndiga gubben ...

När man bestämmer citeringskonvention måste man ta hänsyn till korrekturläsningens bördan. Redovisar man radskiften och versaler skall det vara rätt, annars är det meningslöst.

Se vidare rekommendationerna i riktlinjerna:

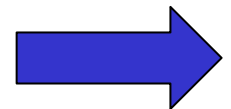

Även med den relativt ambitiösa nivå som rekommenderas i riktlinjerna kan det hända att olika upplagor inte kan skiljas åt.

Vet man om det beskriver man naturligtvis några valda skillnader i anmärkning, och det gäller förstås även föregående exempel med förkortat titelcitat.

Samma principer gäller för impressumcitatet.
Se vidare riktlinjerna:

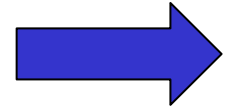

Format och Omfång

Detta är de kompletterande deskriptiva uppgifter som behövs för identifikationen. Omfånget ges normalt som sid- eller bladdatal. (Arkkollation ställer så stora krav på underlaget för beskrivningen och på kunskaper hos katalogisatören att jag inte tar upp det vidare.)

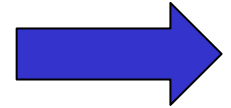
Följande gäller:

- Bibliografiskt format
- Utskjutning

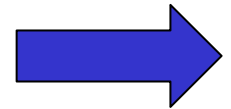

- Sidtalsuppgiften grundas på hela inlagan

Se vidare riktlinjerna:

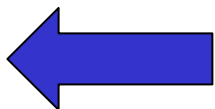
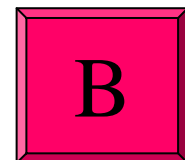
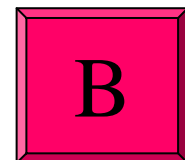
- Kontrollera sidantalet

Definition av bibliografiskt format, ur riktlinjerna

Typsidornas fördelning och antal i tryckformen

I en 2:o (folio) är det alltså två typsidor i varje form och, eftersom det krävs två former för att trycka båda sidorna av ett ark är det fyra sidor i det färdigtryckta arket. En 4:o har fyra typsidor per form, en 8:o åtta, osv.

Utskjutning

Fördelning av typsiderorna i formen så att det färdigtryckta arket vid falsningen (vikningen) får sidorna i rätt ordningsföljd. I normalfallet bildar varje ark ett eget lägg, i t.ex. en 8:0 s. 1-16.

Halvvarksutskjutning

Halvarksutskjutning

Vid halvarksutskjutning trycks båda sidor av arket från samma tryckform och skäres före falsningen. I stället för s.1-16 i 8:o får man då två exemplar av s. 1-8, etc. Tillvägagångssättet innebär att man bara låste typer till en form per ark i stället för till två former och kan bl.a. vara ett tecken på att tryckeriet hade knappt med stil.

Arken är i allmänhet signerade enligt bokstavs-
följden A-I K-V X-Z. Man bör kontrollera bokens
paginering mot formatet. När man bestämt forma-
tet kontrollerar man att arken är kompletta och att
det inte är luckor i signeringen. Alla avvikelser
noteras.

Sedan kan man kontrollera sidantalet mot bifogade
formattabeller:

Det är ett snabbare och säkrare sätt än att hand-
räkna tjocka volymer. Missledande felaktigheter
i bokens paginering måste anmärkas.

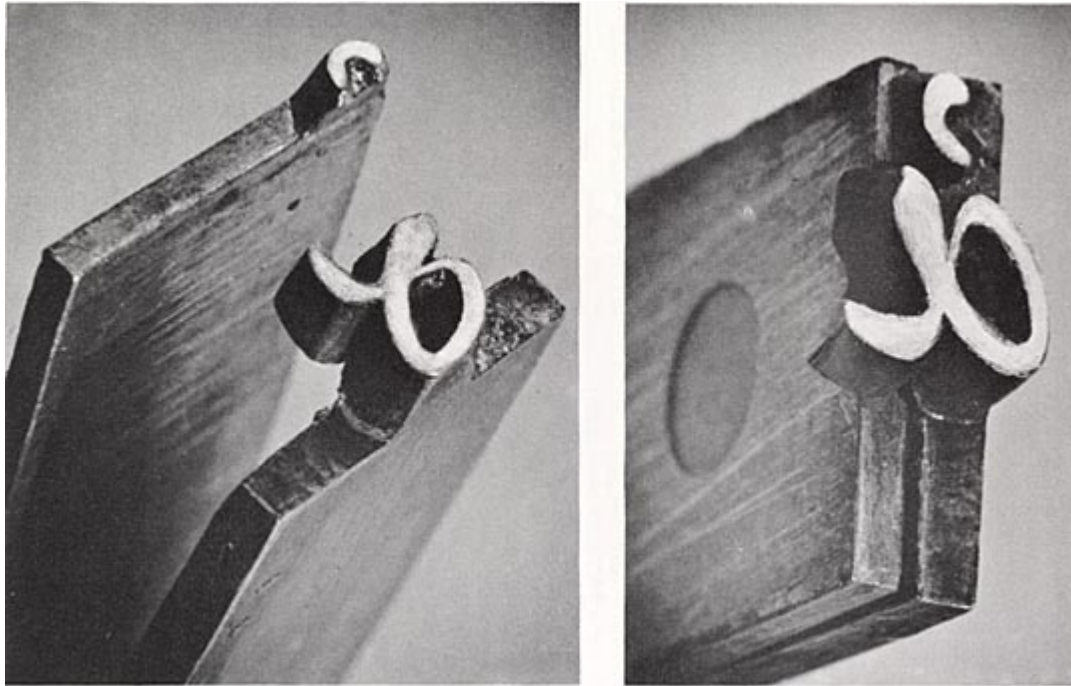
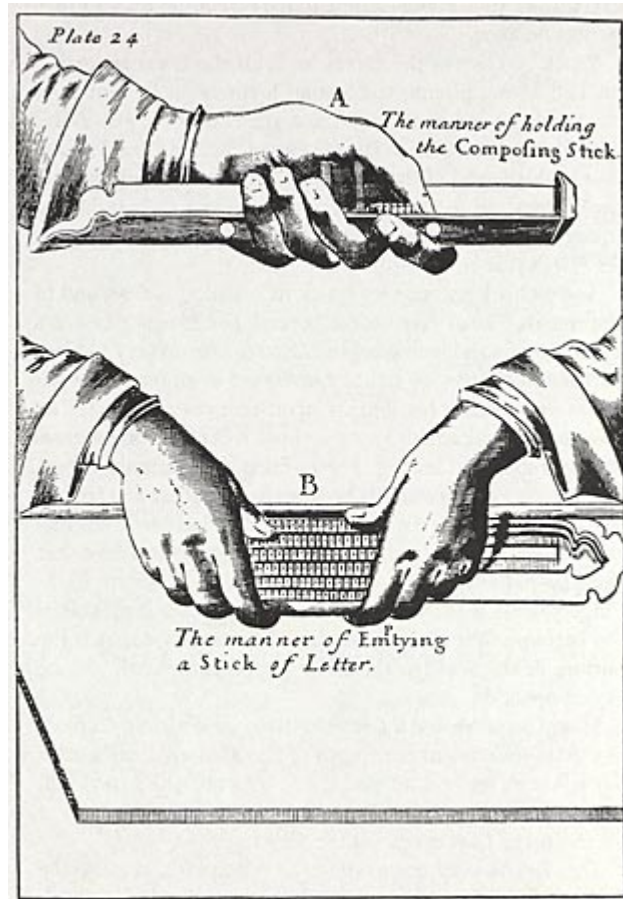

FIG. 18 (b). A piece of greek type—the vowel alpha—kernalled for use with separate accents, shown here in combination with a smooth breathing.

Tillbaka

Tillbaka

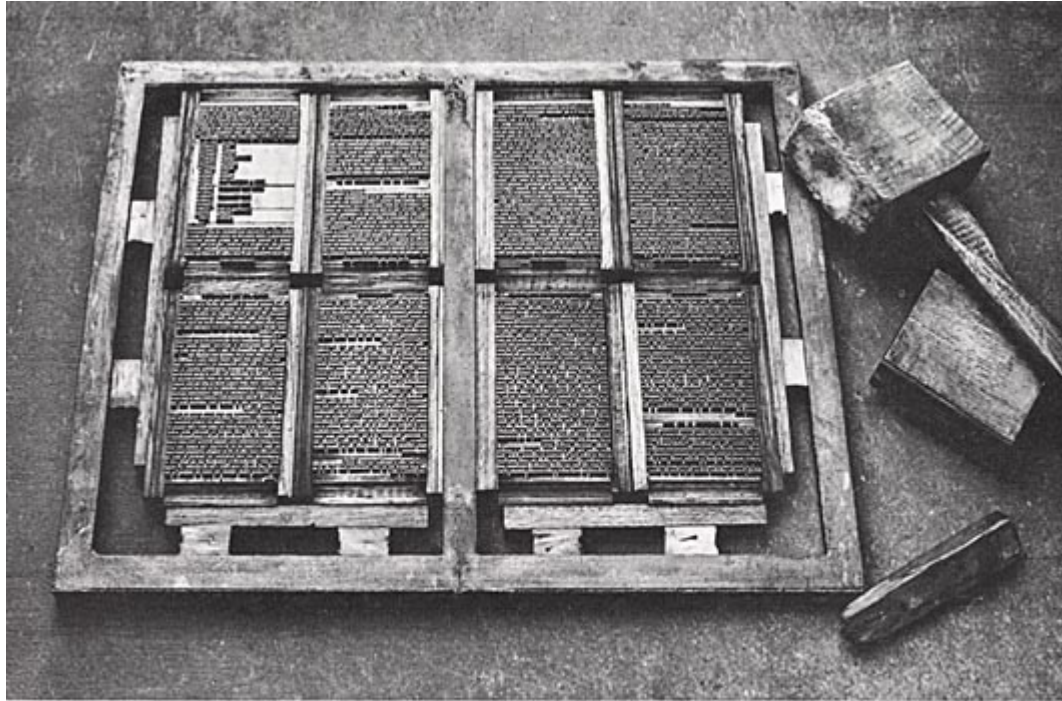

FIG. 43. An octavo forme on the imposing stone, locked up with wooden furniture and quoins. Beside it are the compositor's mallet, planer, and shooting-stick.

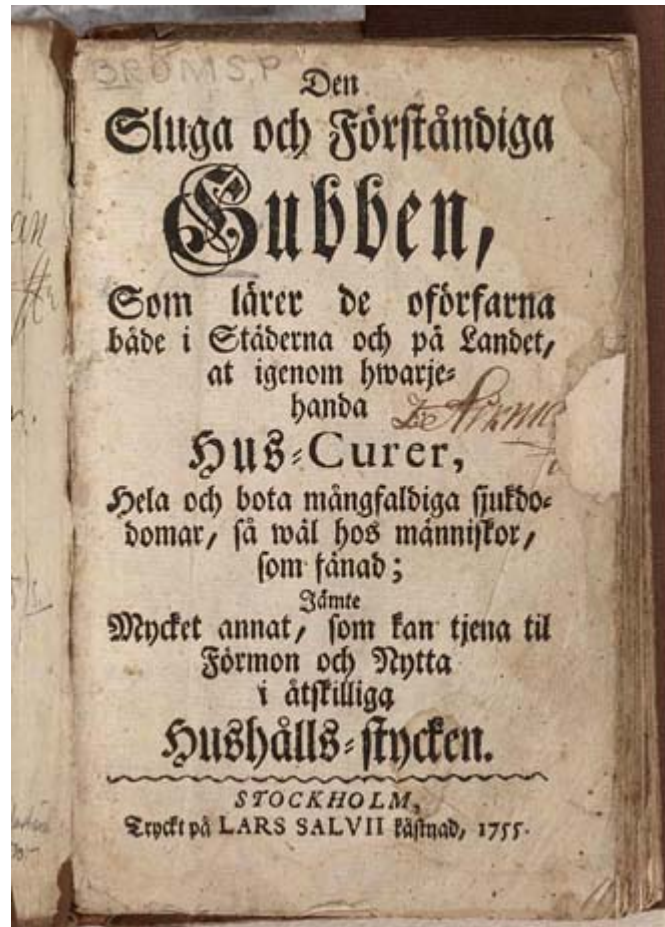
Tillbaka

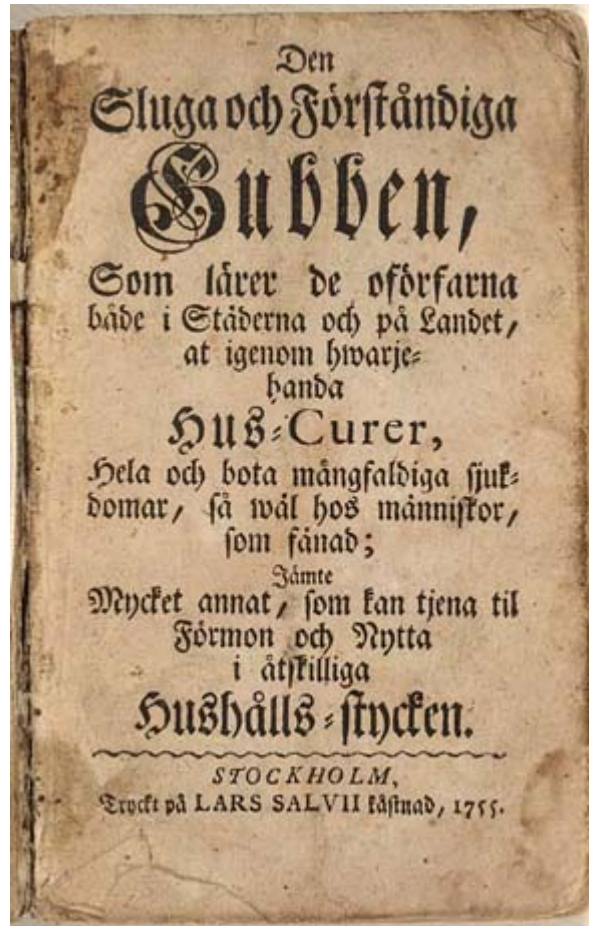
Tillbaka

Tillbaka

Tillbaka

Tillbaka

Den
Sluga och Förståndiga
Sibben,

Som lärer de oförfarna både
i Ståderna och på Landet,
at igenom hwarje
handa

Hus-Curer,

Hela och bota mångaldiga Sjuk-
domar, så wäl hos Människor,
som Fånad;

^{Sämte}
Mycket annat, som kan tjäna til
Förmon och Nyttä
i åtskilliga

Hushålls-stycken.

STOCKHOLM,
Tryckt på LARS SALVII föstnad, 1755.

Tillbaka

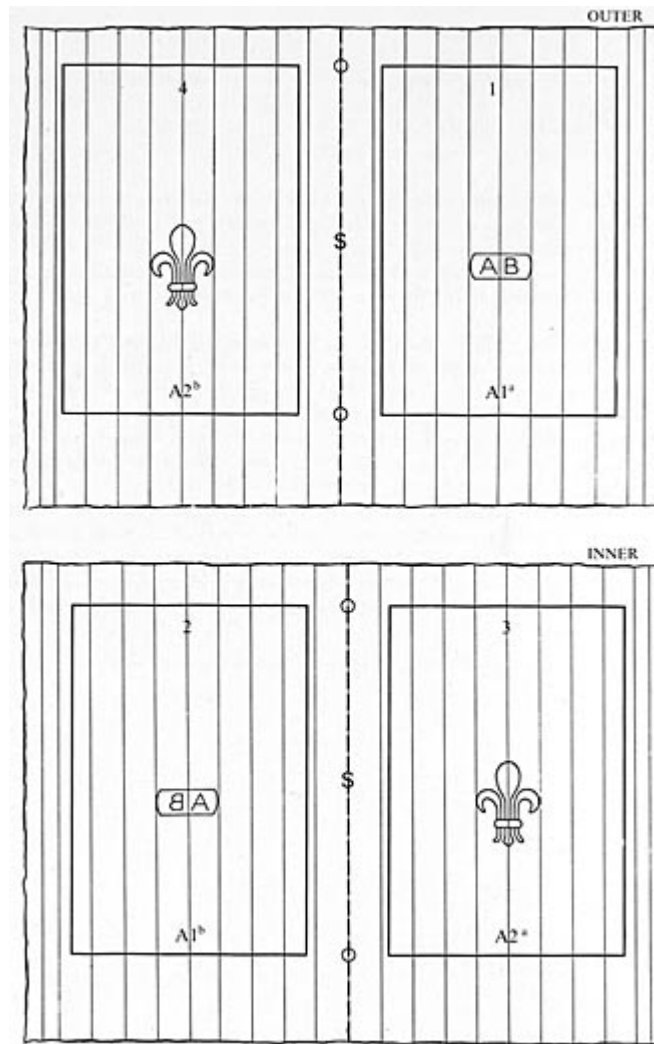

FIG. 46. Sheet of folio (2^a); see note A, p. 106.

Tillbaka

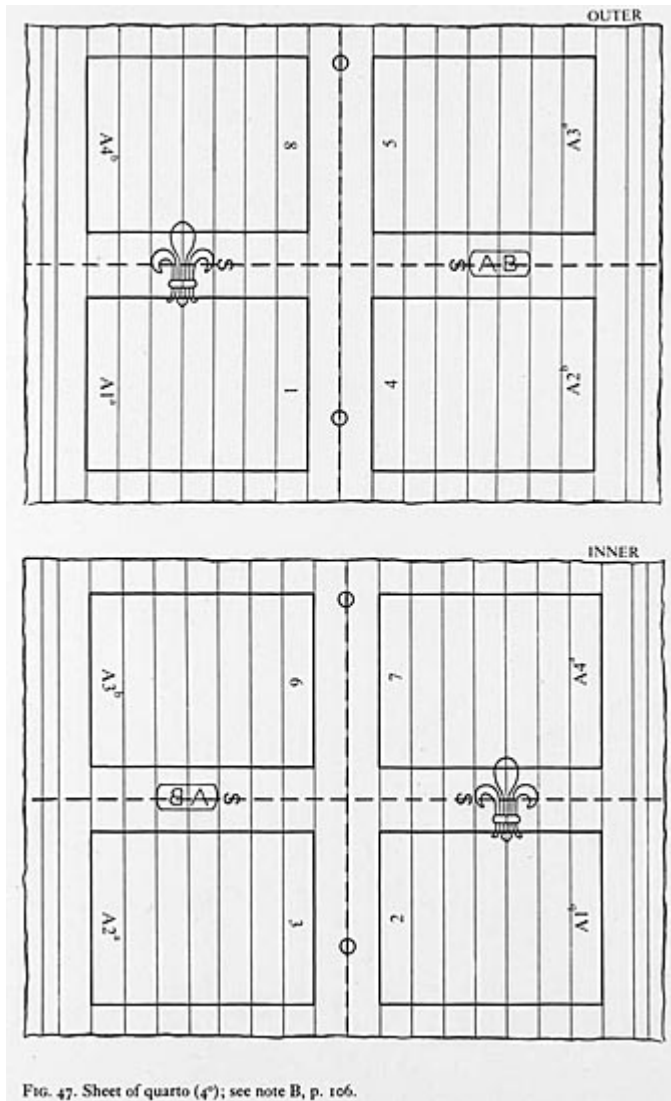

FIG. 47. Sheet of quarto (4°); see note B, p. 106.

Tillbaka